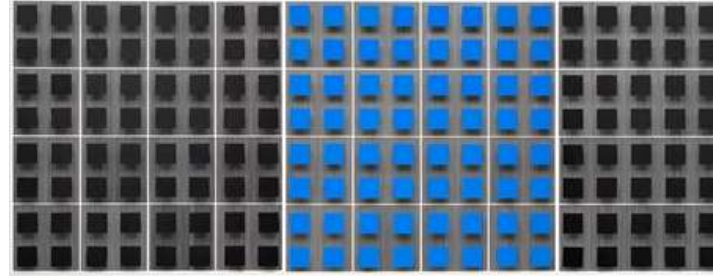

MUSEUM

STEDELIIJK

WHAT THE ART?! ZERO/Zoro

WHAT
THE
ART?!
BLIK
OPEN
ERS

AMSTE

WHAT THE ART?!

De Blikopeners van het Stedelijk Museum Amsterdam presenteren What the Art?!, een origineel en eigentijds onderwijsprogramma over hedendaagse kunst en vormgeving. In What the Art?! onderzoeken zij het werkproces van kunstenaars en vormgevers uit verschillende disciplines van de Stedelijk-collectie. In elke aflevering bezoeken de Blikopeners een door henzelf geselecteerde, toonaangevende kunstenaar of vormgever in zijn of haar atelier. Het gaat om:

- Koos Breukel (fotografie)
- Harmen Liemburg (grafische vormgeving)
- Joep van Lieshout (beeldende kunst)
- Moniker/Luna Maurer (multimedia)
- Marcel Wanders (vormgeving)
- Roderick Hietbrink (video en performance)
- Marlene Dumas (beeldende kunst)
- Tromarama (video en animatie)
- Zoro Feigl (beeldende kunst)

De redactie van What the Art?! bestaat uit Blikopeners die de serie niet alleen vormgeven, maar ook presenteren en monteren. De afleveringen worden telkens door andere Blikopeners gepresenteerd. In de aflevering over ZERO/Zoro zien we Marcus en Melissa.

IN DE KLAS

What the Art?! biedt de mogelijkheid om hedendaagse kunst en vormgeving een rol te laten spelen in beeldende kunstlessen voor VWO/HAVO/VMBO. Kunstenaars bedenken samen met Blikopeners een opdracht, speciaal voor het voortgezet onderwijs, en lichten deze zelf toe. De afleveringen zijn te bekijken op ARTtube.nl en via www.stedelijk.nl/whattheart, inclusief docentenhandleiding en videoboodschappen van de kunstenaars aan de leerlingen.

STEDELIJK MUSEUM AMSTERDAM

Het Stedelijk in Amsterdam is een museum voor moderne en hedendaagse kunst en vormgeving. Scholen bezoeken het Stedelijk om de vaste collectie of tijdelijke tentoonstellingen te bekijken. Museumdocenten en Blikopeners verzorgen rondleidingen en workshops voor scholen of jongeren in hun vrije tijd.

BLIKOPENERS

Blikopeners zijn jongeren van 15 t/m 19 jaar met een bijbaan bij het Stedelijk en een frisse kijk op kunst. Zij leiden rond, geven advies en hun kritische mening, en organiseren activiteiten en evenementen. Blikopeners hebben diverse achtergronden en volgen verschillende opleidingen.

Meer informatie: www.stedelijk.nl/blikopeners. Volg de Blikopeners en hun activiteiten op Facebook, Twitter en Instagram.

MET DE KLAS IN HET STEDELIJK

De meeste jongeren bezoeken het Stedelijk via school. Leerlingen benaderen kunst door te kijken, te vergelijken, vragen te stellen, zelf een mening te verwoorden en te evalueren. Voor alle niveaus, in het bijzonder VMBO, werkt het Stedelijk graag op maat. Kwaliteit en service staan voorop, zo blijkt uit het brede aanbod, de speciale groepsentree en de docentenpas. Met deze pas bezoeken docenten het museum gratis. Bekijk programma's voor het voortgezet onderwijs op www.stedelijk.nl/voortgezetonderwijs

TIP

Een bezoek aan ZERO: let us explore the stars, sluit perfect aan bij deze What the Art?! aflevering en de docentenhandleiding. De tentoonstelling is te zien tot en met 8 november 2015. Ook daarna zijn er vaak werken van ZERO op zaal te zien uit de vaste collectie.

BLIKOPENERTOUR

Blikopeners laten leerlingen in het Stedelijk graag hun favorieten zien en gaan er nóg liever met hen over in gesprek.

DIRECT CONTACT

Bel of mail voor informatie of boekingen:
+ 31 (0)20 573 27 41 (di-vr, 9.00-17.00 uur),
educatie@stedelijk.nl

Afbeeldingen voorpagina:
Zoro Feigl, *Detour. A long and winding road to nowhere in particular*, 2012
Jesús Rafael Soto, *Relations bleues, noires et argentées*, 1965

INHOUD DOCENTENHANDLEIDING

Beschrijving voor docent	p. 3
ZERO/Zoro; informatieve tekst	p. 4
Vragen met betrekking tot de tekst	p. 8
Werkvormen voor in de klas	p. 9
Eindopdracht	p. 10
Nabespreken	p. 11
What The Art?! extra	p. 11

BESCHRIJVING VOOR DOCENT

Met deze docentenhandleiding kun je één of meerdere lessen vormgeven waarin het werk van ZERO of Zoro Feigl centraal staat. De informatieve tekst in de docentenhandleiding richt zich meer op ZERO, het werk van Zoro is als inspiratie voor de werkvormen gebruikt.

Lesdoelen

- De leerlingen krijgen inhoudelijke kennis aangedragen over het kunstenaarsnetwerk ZERO en koppelen dat aan het werk van Zoro Feigl.
- De leerlingen leren dat het maken van een kunstwerk een dynamisch proces is.
- De leerlingen leren dat kunst niet gebonden is aan heersende conventies.
- De leerlingen leren dat verandering tot vernieuwing en vooruitgang kan leiden. Zowel bij het maken van kunst als de kunstgeschiedenis.
- De leerlingen leren experimenteren met diverse materialen, objecten en technieken.
- De leerlingen leren dat samenwerken tot nieuwe inzichten en kunstwerken kan leiden.
- De leerlingen leren dat experiment ook voor hedendaagse kunstenaars belangrijk is binnen hun werkwijze.
- De leerlingen leren zelf om experiment in te zetten als onderdeel binnen een beeldend proces.

Eerst kijken

Bekijk vooraf met de leerlingen What The Art?! aflevering over ZERO/Zoro. Aan het einde van de video geeft Zoro een lesopdracht.

Informatiebladen

Op pagina 4 t/m 7 kun je verdiepende achtergrondinformatie vinden over ZERO en Zoro vinden en een korte verklarende begrippenlijst.

Vragen

Hier vind je vragen die leerlingen zelfstandig kunnen maken eventueel met behulp van de informatiebladen.

Werkvormen

Hier vind je verschillende werkvormen waarmee je het werk van ZERO/Zoro kunt introduceren en waarmee de leerlingen direct actief aan de slag kunnen.

Eindopdracht

De beeldende lesopdracht wordt in de videoboodschap van de kunstenaar beschreven. In deze handleiding vind je aanvullende tips en suggesties voor de uitvoering van de opdracht. 'What the Art?! Extra' biedt links naar aanvullende informatiebronnen.

Bekijk alle What the Art?!-afleveringen, videoboodschappen en docentenhandleidingen via www.stedelijk.nl/whattheart.

Stedelijk Museum Amsterdam. Foto: John Lewis Marshall.

ZERO

De Blikopeners die Zoro bezochten in zijn atelier kregen van hem de tip om naar de tentoonstelling 'ZERO: let us explore the stars' te gaan. Daar zagen zij kunst van ZERO-kunstenaars die ook speelden met nieuwe materialen. ZERO was een internationaal *kunstenaarsnetwerk* (schuine woorden zijn begrippen die uitgelegd worden in de begrippenlijst achteraan) dat 50 jaar geleden actief was. ZERO-kunstenaars zochten naar vernieuwing en vooruitgang binnen de kunst. Zo schilderde Otto Piene niet met verf, maar met vuur (zie afbeelding 1). Ook Heinz Mack maakte geen standaard kunstwerken. Op afbeelding 2 is een kunstwerk te zien waarvoor hij experimenteerde met licht en beweging.

AFB. 1 Otto Piene, *Venus von Willendorf*, 1963, olieverf en rook op doek

Samen bedachten Otto Piene en Heinz Mack in 1957 de naam ZERO. De Duitsers Piene en Mack legden contact met kunstenaars uit Europa wiens kunst zij interessant vonden: Lucio Fontana (Italië), Yves Klein (Frankrijk) en Jean Tinguely (Zwitserland). In Nederland leerden ze kunstenaars kennen die gelijktijdig de Nul-groep hadden opgericht. Hier zaten onder andere Henk Peeters, Armando en Jan Schoonhoven bij. ZERO-kunstenaars maakten andere kunst dan hun tijdgenoten. Bij ZERO ging het niet om hun eigen emoties maar het gebruiken van eigentijdse, koele materialen. Voor de meeste van hun tijdgenoten was *expressie* en een *persoonlijk handschrift* wél belangrijk. ZERO was nul, niets, het sloot ook niets uit, dus het gaf veel ruimte om te experimenteren. Zo onderzochten de ZERO-kunstenaars wat een kunstwerk allemaal kon zijn.

AFB. 3 Stedelijk Museum Amsterdam, Tentoonstellingsbeeld: ZERO: *let us explore the stars*, 2015 wand met monochrome kunstwerken van verschillende ZERO-kunstenaars

AFB.2 Heinz Mack, *Siehst Du den Wind? Gruß an Tinguely*, 1962, Ventilator, Reflektor, Aluminiumbänder

ZERO is wit

In de periode 1957-1965 hadden de kunstenaars uit het ZERO-netwerk veel contact. Ze schreven elkaar, stelden hun werk samen tentoon en gaven tijdschriften uit. Hierin schreven zij over hun experimenten en ideeën. In de eerste uitgave ging het over de *esthetiek*; de kracht van kleur. Wat voor gedaantes kan een kleur aannemen en hoe komt een kleur tot zijn recht? Dit onderzochten zij door kunstwerken in één kleur te maken. Veel van hen werkten alleen met wit maar ze gebruikten ook felle kleuren als rood en geel. Kunst gemaakt in één kleur wordt een *monochroom kunstwerk* genoemd. Op afbeelding 3 zijn *monochrome kunstwerken* van ZERO-kunstenaars te zien. Ook als de kunstwerken allemaal wit zijn, ziet geen één kunstwerk er hetzelfde uit: ze zijn gemaakt van verschillende materialen en er ontstaan verschillende patronen. Op het ene werk zijn witte veertjes in een patroon op het doek gezet, een ander heeft een geplooid oppervlak. Weer een ander kunstwerk is helemaal volgetimmerd met witgeverfde spijkers. Er is verf gebruikt, maar ook veel andere materialen. De ZERO-kunstenaars brachten hiermee vernieuwing binnen de schilderkunst.

UITGELICHT Lucio Fontana → Otto Piene en Heinz Mack waren onder de indruk van deze Italiaanse kunstenaar die zomaar in een schildersdoek sneed met een mes (zie afbeelding 4). Lucio noemde zijn snedes 'conchetto spaziale' een ruimtelijk idee, bewustwording van ruimte. Door in het schildersdoek te snijden ontstaat er een open ruimte. De snee laat zien dat het doek geen plat vlak is, maar dat er ruimte omheen zit. Niet

AFB. 4 Lucio Fontana, *Conchetto spaziale*, 1966

UITGELICHT Jean Tinguely → Jean Tinguely maakte *kinetische kunst*. Dat is kunst waarbij beweging een belangrijk onderdeel is van het kunstwerk. Afbeelding 5 toont een kunstwerk van hem dat andere kunstwerken produceert. Wanneer deze 'tekenmachine' aanstaat, maakt de machine een beweging met een potlood of een krijtje op papier. Het produceert dus een kunstwerk zonder het persoonlijke handschrift

AFB. 5 Jean Tinguely, *Metamatic no. 10*, 1959

UITGELICHT Jan Schoonhoven → Schoonhoven hoorde bij de Nul-groep, de Nederlandse ZERO-kunstenaars. Hij heeft veel *monochrome kunstwerken* gemaakt van papier. Het zijn reliëfs die zijn opgebouwd uit papier in een regelmatig patroon. Hoe het licht op zijn werk valt, bepaalt hoe het eruitziet. Dit komt doordat er dan schaduw ontstaat. Het werk op afbeelding 6 is bijvoorbeeld opgebouwd uit vierkante vakken waar

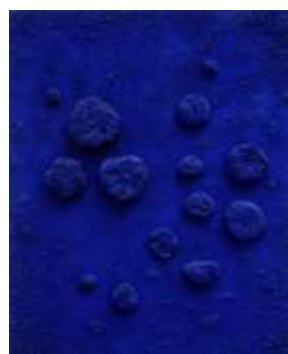

Schoonhoven een soort van dakjes op heeft geplakt.

AFB. 6 Jan Schoonhoven, *Quadratenreliëf met schuine binnenvlakken naar middellijnen van de quadraten*, 1967, verf, papier, karton, hardboard, hout

Bij de foto van het werk komt het licht van links, maar als het licht van rechts komt zal de schaduw op andere plekken te zien zijn. Niet alleen het licht zorgt ervoor dat het werk er anders uit kan zien, maar ook de positie van de toeschouwer. Op de foto zien we het werk recht van voren. Probeer maar eens te bedenken hoe het werk er van de zijkant uitziet.

UITGELICHT Yves Klein → De Franse Yves Klein experimenteerde ook met *monochrome kunstwerken*. Tijdens zijn *experimenten* raakte hij gefascineerd door een intense kleur blauw: ultramarijn. Yves Klein zocht naar een nieuwe samenstelling van verf waardoor de kleur heel intens zou blijven. Deze kleur noemde hij 'International Klein Blue'. Hij wilde iedereen met deze intense blauw in een andere werkelijkheid brengen. Hij experimenteerde

AFB. 7 Yves Klein, *L'accord bleu (RE 10)*, 1960, verf, sponzen en steentjes op hout

door het op verschillende manieren te gebruiken (bijvoorbeeld op afbeelding 7). Zo hield hij zelfs een *performance* waarbij naakte dames hun lijf stempel gebruikten.

UITGELICHT Zoro Feigl → Zoro heeft de jaren 60 niet meegemaakt. Maar zijn experimentele werkwijze heeft wel overeenkomsten met de werkwijze van sommige ZERO-kunstenaars. Beweging speelt een hele grote rol in zijn werk en hij experimenteert met materialen en technieken. Vaak kan hij voor een deel voorspellen wat er gaat gebeuren bij een *experiment*, maar er gebeuren altijd dingen die hij niet had verwacht. Zoals twee wieken van een windmolen (te zien op afbeelding 8) die

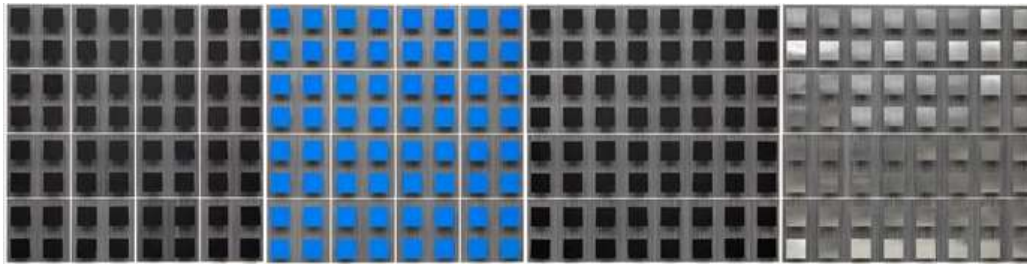

AFB. 8 Zoro Feigl, *Swingwings*, 2015

balanceren op een paal. Zijn werken kunnen grote formaten aannemen. Hij toont zijn kunstwerken in musea maar ook in de buitenlucht.

ZERO is licht & beweging

Kunst van ZERO was niet alleen om naar te kijken. Bezoekers moesten voor sommige kunstwerken zelf bewegen, luisteren of het kunstwerk aanraken. De aluminiumslierten van het kunstwerk van Heinz Mack op afbeelding 2 zijn niet alleen prachtig om te zien, ze maken ook geluid. Henk Peeters maakte werk dat je als bezoeker kon aaien en het werk van Jean Tinguely bewoog uit zichzelf of werd in beweging gezet door het indrukken van een knop. Soms lijkt het alleen maar of een kunstwerk beweegt. Jesus Soto heeft bijvoorbeeld veel werk gemaakt dat een *optische illusie* van beweging oplevert wanneer je er langs loopt. Dit komt doordat de vierkante vlakken een paar centimeter van de achtergrond afstaan die helemaal is bedekt met witte streepjes. Die streepjes lijken te verspringen als je langsloopt omdat je deze steeds vanuit een ander perspectief kijkt. Zo lijken de vierkanten uit het kunstwerk op afbeelding 9 te trillen wanneer je er naar langsloopt. De kunst van ZERO prikkelde verschillende zintuigen van bezoekers en was dus niet alleen bedoeld om naar te kijken.

AFB. 9 Jesús Rafael Soto,
Relations bleues, noires et argentées, 1965

ZERO in de media

Om hun nieuwe kunst onder de aandacht te brengen gebruikten de ZERO-kunstenaars moderne media. Ze filmden bijvoorbeeld hoe zij hun kunstwerken maakten. Günther Uecker liet vastleggen hoe hij een ruimtelijk kunstwerk maakte met behulp van een pijl en boog.¹ Hij schoot pijlen op een schildersdoek zoals je ziet op de foto van afbeelding 10. Die pijlen bleven steken in het doek. Aan hun positie kun je zien vanuit welke richting de pijlen het doek doorboorden.

ZERO-kunstenaars zagen zichzelf als intellectuele zakenmannen. Daarom poseerden ze in nette pakken op de foto voor hun werk, zoals Armando voor zijn monochrome wand vol autobanden tijdens een expositie in het Stedelijk Museum op afbeelding 11. Om mensen op de hoogte te brengen van hun nieuwe kunst werden

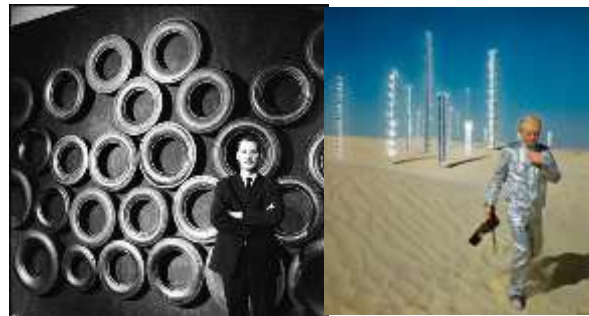
tentoonstellingen niet zomaar geopend, daar maakte zij een feestje van. Er hoorden *performances* bij zoals die van Yves Kleins waarbij hij mensen levensgrote afdrucken liet stempelen met hun lijf, of optochten door de straat met mensen in ZERO-pakken die bellen door de lucht bliezen.

AFB. 10 Gunthe Uecker schiet pijlen op schildersdoek

Het ZERO-netwerk werd dan ook opgemerkt. Willem Sandberg, de toenmalige directeur van het Stedelijk Museum, liet de ZERO-kunstenaars in 1962 een expositie inrichten. Ze hadden hele grote plannen. Ze wilden mist en groeiende ijsmassa's in het museum. Dit soort plannen konden wegens technische en financiële redenen niet doorgaan.

De ZERO-kunstenaars dachten zo groot omdat zij streefden naar vooruitgang. Ze leefden in een tijd waarin er ruimtereizen werden georganiseerd en werd gedroomd over leven op de maan: wat was er niet mogelijk?! Heinz Mack ging zelfs met zijn spiegelende kunstwerken naar de Sahara (zoals je ziet op afbeelding 12). Ondanks hun geloof in vooruitgang, hun experimentele houding en hun grote netwerk viel ZERO halverwege de jaren 60 uiteen. Met hun experimenten hadden ze de weg vrij gemaakt voor andere kunstenaars.

AFB. 11 Armando in het Stedelijk Museum Amsterdam, 1962.
Ad Windig © Maria Austria Instituut (MAI), Amsterdam.
AFB. 12 Heinz Mack tijdens het maken van de film TELE-MACK, 1968. Foto: © Edwin Braun.

¹ Bekijk dit filmpje maar eens:

<https://www.youtube.com/watch?v=P1KaCtprPQw>

BEGRIPPEN

Esthetiek: het bestuderen van schoonheid in de kunst.

Experiment: beeldend onderzoek met (nieuwe) materialen en technieken.

Expressie: uitdrukking, gevoel.

Kinetische kunst: kunst waarbij beweging een grote rol speelt en onderdeel is van het kunstwerk.

Monochrome schilderkunst: schilderijen die bestaan uit één kleur.

Netwerk: een groep mensen die een connectie met elkaar hebben, contact met elkaar onderhouden, beroep doen op elkaars kennis en vaardigheden en ervaringen uitwisselen. In dit geval gaat het om een groep kunstenaars.

Optische illusie: een bedrieglijke waarneming.

Performance: een kunstwerk dat bestaat uit een optreden van één of meerdere personen.

Persoonlijk handschrift: Bij een kunstwerk houdt dit in dat de manier waarop een kunstwerk is gemaakt herkenbaar is voor de kunstenaar die het heeft gemaakt.

Ruimtelijkheid: de ruimte die een kunstwerk inneemt en de ruimte er omheen.

VRAGEN

Beantwoord deze vragen na het bekijken van What the Art?! ZERO/Zoro en het lezen van de tekst.

Vraag 1

Kan kunst van elk materiaal gemaakt worden? Waarom wel of niet?

Vraag 2

De ZERO-kunstenaars en Zoro experimenteren met verschillende materialen en technieken. Wanneer wordt een experiment volgens jou kunst?

Vraag 3

LICHT – RUIMTE – LUCHT

Zoek bij elk woord drie verschillende kunstwerken uit de afbeeldingen bij de tekst die daarbij passen en leg uit waarom. Je mag kunstwerken meerdere malen indelen bij een woord als je kan uitleggen waarom.

Vraag 4

Beweging is belangrijk voor ZERO. Wat voor rol speelt beweging bij de kunstwerken die zijn afgebeeld bij de tekst en in What the Art?!?

Vraag 5

Wat bereikten de ZERO-kunstenaars met hun experimenten?

WERKVORMEN

Als introductie op ZERO en de eindopdracht die Zoro aan de leerlingen geeft, kunnen enkele van onderstaande werkvormen worden uitgevoerd. Je kunt de keuze maken enkele werkvormen aan te reiken voor, of na het kijken van What The Art?! ZERO/Zoro en het lezen van de tekst op pagina 4 t/m 7. Wat het beste werkt is afhankelijk van de leeftijd, opleiding en voorkennis van de leerlingen.

Voorkom een persoonlijk handschrift (+/-25 minuten per opdracht)

Lesdoel: de leerlingen leren op een andere manier naar materialen en objecten kijken en ontdekken wat voor mogelijkheden deze op beeldend gebied te bieden hebben.

Zoro heeft het over beweging in gang zetten waar je daarna geen controle over hebt. De ZERO-kunstenaars wisten hun persoonlijke handschrift deels uit door te werken met materialen waar zij als kunstenaar minder controle over hadden zoals licht, vuur en bijvoorbeeld wind. Enkele voorbeelden:

- Een schilderij gemaakt van roet van de vlammen van een kaars
- Zilverkleurige reflecterende slierten die worden 'bestuurd' door van een ventilator
- Objecten op een draaiende schijf die langzaam langs een lamp bewegen

Laat de leerlingen in duo's werken. Geef hen de opdracht iets te zoeken in of om het schoolgebouw waarmee zij een 'spoor' kunnen achterlaten op een vel papier. (bijvoorbeeld: fietsen over een vel papier, oude bladeren neerleggen en daar overheen schuiven met je voeten, licht wat door een kier valt op het papier, water uit een kraan, etc.)

Geef de leerlingen de opdracht iets te zoeken in of om het schoolgebouw waarmee zij een geluid kunnen laten horen dat langere tijd hoorbaar is. (bijvoorbeeld: een tennisbal die een paar trappen af stuitert, schoolboeken die de leerlingen in dominoformatie laten omvallen, een kraan open zetten op verschillende lege flesjes die op hun zijkant liggen in een gootsteen, etc.)

De leerlingen krijgen voor elke opdracht 10/15 minuten zoektijd. Baken het zoekgebied duidelijk af voor de leerlingen, zeg hen waar ze mogen zoeken, wat voor type materialen en objecten ze mogen 'lenen' voor de opdracht, en wat materialen zijn waar ze toestemming voor moeten vragen. Bied de leerlingen een ruimte waar zij hun bevindingen kunnen laten zien. Het kan ook zijn dat de leerlingen hun idee op locatie willen tonen. Bekijk deze

resultaten als eerste met de gehele groep op locatie en ga daarna terug naar het lokaal. Bespreek daarna klassikaal de meest opvallende resultaten binnen 10 minuten.

Zoro beschrijft dat hij kan bedenken wat een object zal gaan doen, maar dat een object ook onverwachte krachten heeft die pas tot uiting komen bij de uitvoering van zijn idee. Bij de uitvoering probeert hij hier mee om te gaan. 'De resultaten zijn van mij, maar nooit helemaal.' Wat bedoelt Zoro met deze uitspraak? Zien de leerlingen die ook terug bij één van de resultaten van hun oefeningen?

Papieren monochroom (+/-10 minuten)

Lesdoel: De leerlingen leren te werken met een beperking en zo 'out of the box' te denken bij een beeldende opdracht.

Geef de leerlingen een vel wit papier. De leerlingen hebben alleen dit papier en zichzelf, hun handen en de rest van hun lijf. Zij moeten dit papier interessanter te maken. De leerlingen krijgen 5 minuten bedenktijd om te bedenken wat ze met één vel wit papier kunnen doen. Daarna krijgen ze 1 minuut voor de uitvoering. De docent geeft aan wanneer de minuut om is. Vervolgens leggen de leerlingen de papieren die allemaal een andere vorm hebben op een rij. Wat is er aan veranderd? Welk papier trekt nu de meeste aandacht en waarom? Wat voor effect heeft het licht op de vellen papier? Welke vellen papier nemen nu meer ruimte in/ lijken meer volume te hebben? Zijn er vellen papier die nu geluid maken? Zijn er vellen papier die bewegen? Bespreek dit in ongeveer 10 minuten.

Monochroom schilderen(+/- 20 minuten)

Lesdoel: De leerlingen leren te werken met een beperking en zo 'out of the box' te denken bij een beeldende opdracht.

Geef de leerlingen één vel papier, en één kleur verf. Ze mogen verder verschillende kwasten/penselen/hun vingers/handen en andere dingen gebruiken waarmee ze kunnen schilderen (laat de leerlingen hierbij wel toestemming vragen voor gebruik, want voor je het weet wordt er geschilderd met de muis van je computer).

De opdracht is om een schilderij te maken met variatie in de manier waarop de leerlingen de verf aanbrengen. De leerlingen krijgen hier 10 minuten voor. Bespreek in ongeveer 10 minuten na afloop de opvallendste resultaten: de verschillen in textuur, wat de lichtval voor effect heeft op de schilderijen etc.

Netwerken (+/- 25 minuten per ronde)

Lesdoel 1: De leerlingen leren de krachten te bundelen bij een beeldende opdracht.

Lesdoel 2: De leerlingen leren beargumenteren waarom ze voor een bepaalde benadering kiezen bij een experiment.

Laat de leerlingen na het lezen van de tekst over ZERO bepalen welke van de volgende elementen zij het belangrijkste vinden om een vernieuwend kunstwerk mee te maken: licht, wind, geluid, beweging.

De leerlingen worden met andere leerlingen die dezelfde keuze hebben gemaakt in een groep ingedeeld. Wanneer er veel leerlingen kiezen voor hetzelfde element verdeel je hen in meerdere groepen. De ZERO-kunstenaars werkten soms ook samen aan één kunstwerk.

Er komen nu drie rondes:

- Deel de leerlingen paperclips uit. De leerlingen krijgen 15 minuten om een experiment te doen met de paperclips aan de hand van hun element. Bekijk en bespreek daarna kort de resultaten. De leerlingen mogen per groep beargumenteren waarom een experiment met hun element een interessanter resultaat oplevert dan bij de andere groepjes.
- Deel de leerlingen tissues uit. De leerlingen krijgen 15 minuten om een experiment te doen met de tissues aan de hand van hun element. Bekijk en bespreek daarna kort de resultaten. De leerlingen mogen per groep beargumenteren waarom een experiment met hun element een interessanter resultaat oplevert dan bij de andere groepjes.
- Deel satéprikkers uit. De leerlingen krijgen 15 minuten om een experiment te doen met de satéprikkers aan de hand van hun element.

Bekijk en bespreek daarna kort de resultaten. De leerlingen mogen per groep beargumenteren waarom een experiment met hun element een interessanter resultaat oplevert dan bij de andere groepjes.

Zorg voor objecten die de leerlingen kunnen gebruiken bij hun experimenten zoals: ventilators / magneten / föhns / lampen / een hengel / draad / schalen met water, etc.

Je kunt er voor kiezen om de leerlingen hun experimenten te laten filmen met hun telefoon. De filmopnamen bieden de mogelijkheid de beelden terug te zien, zonder dat het experiment anders uitvalt. Daarnaast zullen de beelden waarschijnlijk inzichtelijk maken dat

licht, geluid en beweging altijd een rol spelen, gewenst of niet. Het is ook leuk om met de leerlingen te kijken of twee experimenten kunnen worden gecombineerd.

TIPS & TRICKS VAN ZERO-KUNSTENAARS

Acceptatie is volgens Jan Schoonhoven: 'Het aanvaarden van de dingen zoals ze zijn en ze niet te veranderen om persoonlijke redenen, slechts veranderingen aanbrengen indien noodzakelijk om de realiteit op meer intensieve wijze te laten zien.'

Yves Klein: 'ik kan niet langer voorstander zijn van een leesbaar schilderij.'

Jan Hendrikse neemt de eenvoudige dingen van het leven over en verheft ze tot kunst.

EINDOPDRACHT (vier lessen)

Leerdoel: De leerling heeft bij het werken met verschillende werkvormen geëxperimenteerd met onconventionele materialen en technieken. Het lezen van de tekst en het kijken van What the Art?! ZERO/Zoro hebben de leerlingen inzichten gegeven met betrekking tot de rol van experiment binnen een beeldend proces. De leerling leert deze kennis en competenties procesmatig in te zetten en naar een eindwerk toe te werken.

LES 1: De leerling gaat op zoek naar een interessant materiaal.

Je kunt de leerlingen met een budget van €5,- (materiaalkosten die leerlingen zelf voor handvaardigheid moeten betalen) op pad te sturen in een bouwmarkt, net als de Blikopeners in What the Art?!, of je kiest er voor zelf een assortiment aan verschillende materialen aan te schaffen en aan de leerlingen ter keuze aan te bieden.

De leerling laat het materiaal bij de docent goedkeuren voor hij of zij verder gaat.

LES 2: De leerling experimenteert met het materiaal.

De leerling gaat thuis en op school op zoek naar interessante objecten en die hem of haar kunnen helpen bij het experimenteren met zijn of haar materiaal.

De leerlingen moeten voor gebruik van objecten eerst toestemming vragen aan hun ouders en de docent, zodat die niet ineens een halve stofzuiger in huis hebben.

De experimenten vinden op school plaats zodat je als docent de veiligheid kunt waarborgen. Wanneer leerlingen werken met

een object waar de docent toezicht op wilt hebben mogen zijn niet alleen experimenteren.

Het is interessant om af en toe een klassikaal moment in te lassen waarbij de leerlingen elkaars ontdekkingen kunnen zien. Het is handig om zelf objecten achter de hand te hebben voor leerlingen die er niet uitkomen. Zie suggesties bij de werkvorm 'netwerken'.

De leerling filmt zijn of haar experimenten en laat deze zien aan de docent voordat hij of zij verder kan met stap 3.

LES 3: De leerlingen worden in tweetallen ingedeeld en kiezen twee materialen en werkwijzen uit hun experimenten.

De docent koppelt leerlingen aan elkaar die elkaar kunnen verrijken.

De leerlingen leggen hun keuze aan de docent voor en kunnen hun keuze beargumenteren.

De leerlingen werken een plan uit voor een eindwerk met hulp waar nodig van de docent.

LES 4. De leerlingen tonen klassikaal het eindresultaat.

De leerlingen geven van te voren aan wat zij nodig hebben aan materialen, ruimte en techniek.

De docent bespreekt klassikaal de eindresultaten met de leerlingen (zie nabespreking).

NABESPREKEN

Klassikale vragen

- Wat voor materiaal hebben ze gebruikt?
- Op wat voor manier is het materiaal gebruikt?
- Wat is het effect door dit materiaal op deze manier te gebruiken? Wat gebeurt er met het materiaal?
- Wanneer wordt het spannend? Of wat valt het meest op?
- Wat zou een interessante plek zijn om dit kunstwerk te tonen en waarom?

Vragen aan de makers

- Wat hebben jullie ontdekt tijdens je experimenten?
- Waarom hebben jullie voor dit materiaal gekozen?
- Waarom hebben jullie deze techniek en uitvoering gekozen?
- Wat voor (nieuwe) inzichten met betrekking tot het maken van kunst hebben de experimenten jullie opgeleverd?

WHAT THE ART?! EXTRA

Meer over ZERO:

ZERO: Die Kunstbewegung der 50 und 60er Jahre, met bijdragen van Antoon Melissen, Johan Pas, Francesca Pola & Thekla Zell en een gesprek tussen Mattijs Visser & Daniel Birnbaum. Prijs: €29,95/€45, 560 pagina's, 954 illustraties, Nederlands, Engels en Duits, uitgegeven in samenwerking met Walther König Books, vormgeving: Mevis & Van Deursen

[Film over de tentoonstelling van ZERO in het Stedelijk](#)

[Korte trailer over de tentoonstelling van ZERO in het Stedelijk](#)

[Meer informatie over ZERO op de website van het Stedelijk](#)

Meer over Zoro:
[Website van Zoro Feigl](#)